

**«ÃÀÇÀË-È ÃÁÄÓËËÀÅÅË» - XIX ËÜËÙÌ ÄÜÍ
ÝËËÌ ×È ÄÀÐÙÌ ÙÌ ÃÀÄÙ ËÜÐÅÙÇÑÒÀÍ ÄÜÍ
ÒØØØÅYÍ ÄEÄY ÑÀBÑÈÉ ÄEÀÍ À YÒÍ ÈEÀËÜÈ
ÒÀÐÜÖÙ ÁÍ PÍ ×ÀÌ ÃÀÍ ÈEË²² ÁÓËÀË**

Äí öåí ò. Äí åàðååé ì ï èååâ

ÈÖÓ «ì áí àñ»

XIX êüëùì äüí ýëëí ÷è æàðüì ú æàëí ú ýëå Äí ðáí ðäóë Äçëý ýëääðëí éí , áéðüê+à Öåðååí à •ð••í Üí ä• æàøåååí èäëëöùí òååäüðùí ää ýP éí ì åäéæPäóó æäí à •ò• èäéäùëöö í åçäëë åí èäó. Í óí óí ñåååí òåðè åäéäëëÜ: áéðëí +èäåí , Ðí ññëýí Ùí Äí ðáí ðäóë Äçëý æéí ååüí ì ðí ðeí ðøðøðöö ñäýñäðù ðí Póí áí +ûëòù, ýëëí ÷èäåí , Ëí éí í ðáí åùåù èöëäí èüéðäåù. Í Ùí à øööë ýëë èøðøðöö ñäýñëé í èöýäåí ðeäí áÜbÜí à•é Äí ðáí ðäóë Äçëýäååù ì óðóPéó ååí ñäýñëé êüðäååë èäñëëí •çä•ðÜí , æàPü åëð ñäýñëé êüðäååë æäðäåéåù.

Äæë øööë •òë••ë ì åçäëëåå äëð êüéëå åååëüðòåí ååðè Ëí éí í ðáí åùåùí Ùí ñäýñëé ðöðí øööí åà +å+Ü+Ü ðí èü í éí ì í èäéäåí èüðäåùç æäí à èüí +àë èøðøðäðùí Ùí ðí á•ëä•ðÜ •çä•ðÜí Üí ýñëë í í çèöëëyèäðùí àí ðäéååñëå åðåéååò êüëüí , ðäðñöðå èäPèðè ååéëëëÜ åí èäí í Í í èí ðí ðáí åùí (í í èäí Ëñëåå Äñäí øööë) åàø+üëüåùí åå èí çäí èí P +üååðùøéåí .

Äæååðåå , Ðí ññëý ñüýëöö åàPü èöååðöö ëÜ+ò•ðäÜí Äí ðáí ðäóë Äçëýí Ùí è•ëë èøðøðäðëí å èëëëëåèøÜhÜ í åí åí ðÜçÜëä•í åàPü ñäýñëé êüðäååëååëå Ëí éí í ðáí åùåùí èäéðåååí ðeëåå øöðäöçöö ý+ í Üí èÜí ýí åñ ýëå. Í Øåí ðñå åå , Í í èí ðí ðáí åùí èéëåí åñùí à åàø èí Øéí í èüðäåùç- èÜí +àë øööí ðí á•ëä•ðÜ ðäðñöðí ååñòåí Ðí ññëýí Ùí í ðí ð•öë åñëåðëåðëí å èäðøù åéüåùøéåí ñí åóø åàøðåøéåí .

Fç ýë- æåðëí éí , æàëí ú ýëå Öåðååí à •ð••í Üí ä• æàøåååí èäëëöùí ýðëëí åéåë Ü+Üí æäí åÿååé èÜð•øë•í ýð- åçäí åòðåðäåùí åðåñùí åå åàPäçæöö Èóðí åí æäí åàðéå ì åí åí Äëüí ååë åàðéåí Ùí øöëö Ååäüëåååë åå åí èäí í .

Ööèäééâ éàðøù, áóë òàðùòùé èí ñàí Ùáúçäúí òàðäùðùí úí éýý áèð ýP óððí ððó ì óóí àéðàðù áÜ• ì Üé áí éäí í éæéððää. Ñåáâí äåðäâí áâ, Áááñéäååâé æ• í Ü ä• äÜ ì ààéùí àðòðäðäû áéç í åâèçèí áí ì ðóñ àððèååâððí áâââé áèð áâðéâé òàðùòùé áóèåéòàððääí æâ ëüðåñçäåððäúí ì çâéè àPüç ñ• çä• ðÜ• í áâí à àéÜí æÜ• áÜç.

Í Øí í äöððäí Áááñéäååâé ððððàñùí áâ áí ú é• ðä• í - áèéäâí çâí áí ààðòðäðù òàððäðäúí áí •ç ì åçâéééí áâ éâââçââ æâçüéüí éæéäâí àð éâí áâé Òàðòñéäð ÷çä• ÷• ì ààí èââ ýý áí èí ò. Öððöé ñùýéððó áèð æâçüéí à ì ààéùí àðððäðäúí èâððäðùí à - «Áâçâé- è Áááñéäååâé» («Áááñéäååâé ûâçâéü») áâââí óçóí ûð æâ áâñòâí ÷â èéððò.

Áóë áâñòâí ÷âí ûí éí è æâçì àñù 1954- æ. í àððùí äùé æâçì à ûð÷ù, ðî áí èí è 1 í eäí í óí (Áâéüí áâð Áááñéððäí áí íâ) ñðâééððè Áááñéâéüé ×í ðî áâââ òàððäðäúí áí Èñððñç Ðâñí óâéééâñùí úí Öéðððóé Èéèí áâð Áéâââí èýñùí úí Èí è æâçì àéâð ðî í áóñòí à òâí ñðâééñüí, àçñð áí áâ 1566 èí áâí òàððäðù áâââ ì íâðè ì áí áí ñâððâéüí ððððò.

Èí è æâçì áí úí àéñðéù áâððäðäúí úí ñðâééñüí áâððéí áâ áóë éâçâééñüí æâçüéââí (ââééèí, é• ÷ÜÜé• í) æñéù 1904- æ. áâí é• ðñ• ðÜÜä• í. Áâñòâí ÷âí ûí áâð ðð (ââééèí é• ÷ÜÜüí æâçââí áâââí) ì í eäí Ñâéí àéââ Èââñé óóéó áâí áâééâââí áâââ. Öèéâéââ éâðððù, àðû àððââââí áâââí ðóñ ÷ñâððí áí ûí áâð ðð áâââí ðÜç ì ààéùí àð æí è, í Øí í áâí èéââ é• ðñ• ðÜÜä• í áâðâí û ââ, áóë áâñòâí ÷â æâçüéââí æñéù áâââ éâñâ áéððó áâ éñéùí, áí ðéâí è àé áâðâà é• ÷ÜÜéÜí æâçüéââí æñé ââ áí èóððò ì Üí èÜí.

Ýí äèâéè- áóë áââééó òàððùòùé áâí èóí áí ò Èñððñçñðâí áñù ðÜÜðñé 3í 3í XIX è. òàððùòùí èéééððäí áâí èéèí èé ýí áâéðâððää ýñéâððééââââí, áââ ñðâééððâí áââ ãâððééââí ýí áñ. Í áí èí ÷â, í óí óí í ââèçââ ñââââé ðóñòâððäúí èñððñçäâððää èâððâðââ ãâñéüí ÷ñâé ñâýñâððûí à èâðððââ ãâñéüí èéââéââé (Äððñðâí áââ, Èâéñâðð, ì í eäí Èñéü- ÷) æâ áââí èéââ ðÜ• ðñ• ððâéâââí (Äððñðâí áââ, Èâéñâðð, ì í eäí Èñéü- ÷) æâ áââí èéââ ðÜ• ðñ• ððâéâââé èâððñðââí, áââ ñðâéüé ëüéââí ýé • ðÜÜä• ðÜ (Áâéââé, Áááñéäååâé æ.á.) áâé- ì áí áí òàððäðûí èâââí èí èéýñùí æâððâââí ðââððéý- ñüé èí ñâí áâð áââí èâððââé áâð- Ü ýéââ.

Áí ðéâí è áéç òàððùòù áââéâ ââââí áñû, óéóððóí, æâéí û àâââí çâòðûí èñððñé- ñðâéüâñ ðÜÜüí ýí áñ, í ðî èâððâððâò òâáñûí áí áââí à èñððñé- ñðâéüâñ ðÜÜüí æâçüí èââââí áéç. Í Øí í àðððâí áóë «óí èââðñâé» òâí èñ- æââð- ñüé

ññoái àää ñúéáäé êäéäái, êåðö áàòðúí úí ýðéëéí äéäë, •ç óëööðí óí
äçäòðöüäú æä åeäëí Ú àäàí çäòðöüí í Üä•ñÜ Ü-Üí êÜð•Øë•í àçäí àòðäðäú
«äóðæöäçëyéüê óëöö=óëääð», «éïñí îí î eëòðäð» äääñí ääé æäëäà ñ•çä•ð
í áí áí Øüäàí, æâ áí éäí ñí, äéäðäúí àòðü- æ•í Üí òäðüöüé yí äâéðäðäá
ýñéäðäáé, ýñõái ÷üäðüí êí éäí í óáöc ää áí éäí í.

Áéðti é òaíl óùé èááí éí áéý • Pübür • í æàçüéááí òaðúñóðáí ááøéá ááææéí ú àááí çàòóúí í áúáéòéáááÜ æàçüéááí òaðúñóú áàð ýí áñí è, í úí à óðóé è ûí Úáá òaðúñ, àéááðóá, • ç ýééí éí àçàòòúáá Ü-Üí éÜð. ðé• í ááðáñé ýð áçàí áðòáðáñí áðòáðáñí • ç ðàðúñóúé í ðáðí á éí , ðó áúðúé.

Êñðâñç æàì ààðûñí Úí XIX ê. •ç ýðêëí àèäè ÙÜ í êÜ• ñÜ ëèëëôàí
Ùéð•í Üñ•, àéðûñà àòàêòóó Êóðì áí æàí ààðêàí Úí óóëó ÀáäÜëääåâé
ååàòñðäúí 1 ðóñ áàñêúí ÷ñëàðúí à êäðøü áéåðòúí èçëë••• à• áóë
÷ñåðòí áí Úí 1 ààí èñè •• ÷ñ P.

Ý ì è ÷ Úâàðòí àí Úí 1 àçí óí óí à êúñéà÷à ðí èòí èòí • ò·ëÜ. Áí àá÷àáñüéäúðòúéääí 1 éoyéàð í áâèçèí áí Ü· ðí 1 éí á·ëÜ · ò. Áèðèí ÷ è óí 1 ðí Ááäúéääåâéòéí 1 ðíñòåðäúí 1 ðí ð÷ó áñéåðéåðéí áí æäPééëí, ¼ç Áòà-1 áéäí 1 éí áá êå·ùí ÷ úééäí ááí ééééí éé 1 1 ð ááàéù, éòðí àí áí éäí 1 æä Êúðåúçñòàí àà êåéùí êåéääí æäí - æ·é· ðé· ðÜ æ·í Ü ä· àéðùéàò àà, àéäðää òéåðäéÜ 1 àáí ééÜ 1 àäéùí àòðàð áåðééåò. 1 èñäéù, êúçüé àýé ðóóñóí àí 1 àçàð ê·ñ·, Áàéúç àâòåàáà·ù, êí Póðàò ðóóñóí àí Õí æàí áâðäé, Ááäúéääåâéòéí êúðé æéåèòéí èí áâéäÜÜ· ðÜ · 1 Èäé·à, Èéåàé êí ðáàøû, Õí èòí áäçü, 1 1 éäí Èóåàò, ò·é·éé·í óðóóñóí àí Õäñàí æäð·ùåàøû, Ááäúðåñöé, Pí óñ ýøéé áäà, 1 àí àñäåùéñàðéåð, êí àí àí ÷ óí ðóóñóí àí 1 àçàð êí ðáàøû æäí à áâøéà ýð àçàí àòðàðäúí ûñùí áâðú àòðàéàò, ýðæééòåðé àäPàçäéàí àò.

Ääñööáí +áí Úí ýéèé +é á· eüüüü á· 1876- æ. äí ðäéü äéúí Úí äýäúí ää Äéäéäúí ÄéäPüüüü ääääí ääðéí ää ääí äðäé Ñéí äåéäåäéí 1 öðýäü í áí áí öðóðòà äåPëéäáí Äääüéäåäéòéí äéí í éäðéäðéí eí Äôäáí èñööáí ää ééðéøé, Ääädöéäå ääðäé nñí äðüí ää öí éöí í äáí à áäñüí • öé-í äåðéäðäéí äòðäåðü, äé äåðéäðäå äéí éöééäí ääääí ääðäüí Úñüí ääðü äðäéäò. l èñäéü, Äääüéäåäåé Ääðä- È· eä· í äòðäí Úí +üüüí, Ääädöéäå ääðäöéäí äéí éöí ää Ääääööäí, Eóí äöç, Äæö, Öäéèéäí, Öäö- Ëí ðäí í, Ní ääéäí ääåäåí äåðéäðäé ääñüí • öé-í ýéäí.

Ósoöe yéä á• eÜ ä• Áääüëääååèöeí Èääóëäoí yí eöde Øåðäæëää
Äñai áåê ì áí áí Äëëääéöe yé•e èüeüi æ•í •öe•í åläÜ, yé•eëäöäeí
Øåðäæë ì áí áí æí eöäööööñö æäí à áí üí æääääéü æ•í Üí ä• èüñéä•à
ì àäéüi àö åäðéëäö. Áöe á• eÜeö•äÜ öäðüöüé ì àäéüi àööäðäüí
ì áäí eëÜeüäÜ - èüðäñçäö ì áí áí 11 áäí äüeöäðäüí yé•eëeë àëäéäéäö
öÜçä•í äüäÜ æ•í Üí ä•äÜ èääääö.

I úí ääé áäääeoö ðäðüñööüé êäääoð äëëäe-ð y- äeð ðäðüñööüé áoeäeoð
éäçéäå yéäé yéä. Äeoðüeoó «l áí áñ» äæá í «Éoðí áí áäé» yí í nñöi ðoí áä
yñéäðééël éäðéäí êüðäaüçäað i áí áí iñ áäí ãüðøaðäüí áð oðþéÜ
i áí éeääeäðè æ• í Ür ä• äÜ óeäí Úððað ðoðöe - ûñäðí áäà áðeðeí - è æí éo
ðuñðööüé ðäðeo êäðäðü ääeëeääí áäí áðeðeí eí •çÜ yéä áoë i áäeñi áððüí
áäaëeööðäoóí è• ðñ• oðÜ oððða. xúí áüñäüí áä yéä ðäðaëe 1869- 1879- ææ.,
áäðeð-ä åeðéäí áä, Áääüñëäaåé Äoðäí èñðoäí áä èä-üí áäðääí óäaëeñðoð
Éäaäeoäí yí èðe áí eöi ðoððäí áüñäü ðäðäø ðoððoðäí áäðäí ðäðüñööüé ðäðeo.

Ãääüüeääååéööí Øåðäeëääå åæääåðäåí ýé÷eëëëé í èññëýñü êä÷üí
éäéäåí éüðäúç ýð àçäì àððåðüí á Aôäåí èñðåí åäí åáøí à àéööååí
ååøéå í ðóñòåðåå äeððøü êÜþ•ðþ• æäðäåí ñóðí í í àéñåðüí ê•çä•ä•í.
Åéðí é ääé í øí é í åçäééäå ýí èð Øåðäeëë •çÜí Üí è÷ëëé äðøí àí åäðüí à
öäéäåò ååðèø Ü•Üí Ðí ññëýí úí æäðäåí úí à í óéðåæ áí eöí, í ðóñ
æëí éí í àððåðü í áí áí ñÜéé•ðÜþ•ðäÜ æÜðåñçÜí æäðéåí ýéå. Áí áûéòåí
éüðäúçäåðäúí ýé÷eëëëé í èññëýñüí úí í àéñåðüí à æäðèøé ý÷ í Üí êÜí
ýí áñ áí e÷ó.

Ääñöðäí ÷äí Úí Ü-Üí ÷Ü æäí à àéüöðéü á·ëÜÜí ä·äÜ üðéäð -
Äääüëäääåéðeí Èí Üðääé ääðéäää àéðéäí îñýòðü. Äöè á·ëÜí ä· Äéäé
÷·ëé· ì Üí ä· æäøäääí öðóóëäðäúí àððäðü àðäëæà: èüí ÷äé, öäééð,
æí ðó, áäðäú, ñäàäé, òí ì éä, ì óPäoø æ.á. ×äí àñü, öðóé öðóóëäðäáí
÷üéäáí Äñäí, l ì ì óí, Èäðü l öðçä, Äéèí áäé æäí à áäøëä òäéñðöä àðü
àðäëäääí yð àçäí àððäðäúí èí øðóí àäðü Äääüëäääéðeí àñéäðéäðeí èí
•ç• äÜí öÜç• èäðäé.

234 «ÃÄÇÀË-È ÃÄÄÓËËÃÅÅË» - XIX ËÜËÜÍ ÃÜÍ ÝEEÍ ×È
ÆÄÐÜÍ ÚÍ ÃÄÄÜ ð²ØØ²É ËÜÐÄÜÇÑØÄÍ ÃÜÍ ÑABÑÑÉ ÆÄÍ Ä
ÝØÍ ËËÄËÜÉ ðÀÐÜÖÜ ÄÍ P I ×A I AAÍ ÈE²² ÅÓËÄË

Ãääñëäååâé æ•í Üí ä• áóë ääñòàí ÷áí ûí è÷èí åâ éâçëêéâí òäðüöüé
í àäéüì äöðäðäü ðäéðäø Ü·Üí ì óðääí éüðäüçäåðüí ûí åðäñüí åâ
äéðüëüí æÜðä•í «Ãääñëäååâéðøí àðí àí û» ääååí îçâéè ñðäñüí
í àäéüì äöðäðü ðäðäàí ÷û áðéâé èäðäðü ÷í P ì åäí èñè åäð. ÅäéæëÜÜ
åí åí í åí é, «Ãääñëäååâéðøí àðí àí û» àéåå÷éü æî éó ì óðääí ðüé èäðüÿ
í ûí ì åí åâé ì àí ûí åäóí áéðööñó åí þí ÷à Eí ³ðäâé ðèéëååâå
ðäðäååüí åí æäçüëüí àéüí Üí, «Åë-à- Øí í» æöðí àéüí Üí 1990- æ. ¹ 10
ñàí ûí åâ Åäéðäí èð Æöí åäåååæí ðüðüöüé ðäéäí ñó ì åí åí åéðäééðå
åäñüëüí ÷üééåí.

Åäñòàí ÷à ì åí åí «Åðí àí åúí» ì àçí óí àäðüí ñäéüøðüöüí ê•ðä•í ä•
åâð åí åäí í ó ýéè ÷üäåðí åí ûí åäéí û í ðäéñòèí èí åäí à îéøí ð
ýéåí åéäéí åäééåéåüç. Ýéè ÷üäåðí åí ûí ñòðööðäñü ãäåñü, ì àçí óí ó
åäåñü åéð åéðëí åí éäñéèí àéüðí åéåí Üí ðöðäø. Æäååéåëña àðü àðäéååí
æåðéåð ì åí åí åäåí åäðäñü àðäðäðüí åâ ÷í P àéüðí à÷üééðøàð åâð ýéåí.
í óí óí •çÜ ýéè ÷üäåðí åí ûí áðéåéðäðü åäøéåé åéåí à÷üé åééüí
ê•ðñ•ð•ð. Ýéè ÷üäåðí åäå åéð åéðëí å ðí èðé åäééååí åéð åäí à îéøÿ
åâð: áóë - Åääñëäååâéðøí Èäáóëå åäðüí, yí èð Øåðäëè ì åí åí
æî éóééåí èéåýñü.

Åäñòàí ÷áí û ðäéäåí æåðéåí åâ åéðä åéåðÜÜ ãäåñü åéð í åðñå: áóë
÷üäåðí åí ûí ðäéñòè ðâé ðäðüööü èçééä•ä• åäí à ÷í P ì åäí èåå ýý
åí åéåí ñóí í, éüðäüçäüí åäååéé æäçí à ðééèí èí áðéåéðäðüí èéééò•• Ü·Üí
åâ æäéøü ì àðäðéåé åí åí åéðäø. Áóë ðäéñò åäååéýò÷üéåðäñü,
òéé÷ééååðäæí åâ è•PÜëÜí áóðäø åäí Üí Übø•í •äÜç.

Í Øåí ðëí, «Ãäçäë- è Åäåéëååâé» ûðüí åäåñü ì àäéüì àððäð
ýééåéçäæí ýñðåí ÷üäñüí åäðäðéåí XIX è. åéð ì åäí èéÜÜ åäðäååñüí à÷üí
åäðäåí åâ ÷í P æ•ë•é åí åí åäé åéðä åéååñç. Åéååðäå, áóë ÷üäåðí åí ûí
æäçüëüø ðäðøüí, åí ûí æäçååí åâðí ðóí ðâé åí ûéðí í æäí à æäéí û
í àçí óí à ðäðüöüé, åäååéé æäí à èéí åäéñòèé åéüé ðäéäí í åâðèø -
éåéå÷åéðëí èøè åäí ýñðåí ðâéí .

Тиркеме 1

«ÃÄÇÀË-È ÃÄÄÓËËÃÅÅË»

... Øäéðäí åäí ðóðååí èäí ûðäå,

Åäé åäééåååí åäååðüð æî è,

Èäí ûðäñü éóäåé éóóååí æî è,

í îéäí Åäåéëå æäí åâååèí ,

Áàé Æóí àí Úí áàëëñû,
 Áèðää äÜðä• í àí ÚP æî ê.
 Èñëëàí ÚPäà àéÚí æî ê,
 Èñçüë àýê è÷èí áå
 í àçàð ê• ñ•• í àèá æî ê.
 Èí é è÷èí áå èàðàP æî ê,
 I èÿëëää ÷àé ñóí áàí
 Èí Póðàðòñí è÷èí áå,
 Õí æàí áâðää í àðàí æî ê.
 Áèëääéí èí ýí äè èàí ÷àP æî ê,
 Èñðê æëëëòòëí è÷èí áå
 l óðàëñòñP Èàë÷àP æî ê,
 Áëöñí ñai ñóó í Ù÷àê æî ê.
 Õáí èàðñPäñí è÷èí áå
 Èí ðääøú áí éäí í Èéääé æî ê.
 Èäöëðëäðää í åéëí æî ê,
 Õí êöí áàçü ñàðòòàðää,
 l í èäí Èóáàò àêåP æî ê.
 Õóóðà ñóóää i àéñP æî ê.
 Õ•ë•é•í äÜí è÷èí áå
 Æàð÷û áàøû Õàñàí æî ê.
 Áèëääéí èí ýí äè èàí ÷àP æî ê.
 Ñóëëéí àí äñí Üëëñè,
 Ááëñðàñóë í ÙðçàP æî ê.
 Äèí áå êëðääí í ðóñ æî ê,
 Õ•ë•é•í äÜí è÷èí áå

236 «ÃÄÇÄË-È AÄÄÓËËAÄÅË» - XIX ËÜËÜÌ ÄÜÍ YËËÍ ×È
ÆÄÐÜÌ ÕÍ AÄÄÜ ð²øð²ë ÈÜÐÄÜÇÑÒÄÍ ÄÜÍ NÄBÑÈÉ ÆÄÍ Ä
ÝÖÍ ÈËÄËÜÈ ÐÄÐÜÖÜ ÄÍ P Í ×Ä Ì AÄÍ ÈË²² ÄÓËÄË
Ýøèë àää Þ í óñ æí ê.

ÀòàP ðóéäóí æäí áåâëì ,
Èùçüë àÿë è÷ëí àå,
Àéüáâéòëí áàëàñû,
Äí ðääà-û Áäéí àò æí ê.
Èí Üðääéòëí æéäüí àå,
Ì óðääéüð áí èäí Í Èäéí àò æí ê.
Èåòëí èäëäüP ðèðüüP æí ê,
Ì èí äéäðëäð è÷ëí àå
ÆÜç áàøû áí èäí Í óðóP æí ê.
Èäöèðëäðäà Ì àçäð æí ê.
Èí àí àí ÷óí è÷ëí àå
Èí ðääàøû ääðëà Í àçäð æí ê.
ÈòÜí èäðëëí ääðëåð æí ê,
Ø•ë•éë•í äÜí è÷ëí àå
Ì àí àñääüê ñäðëåð æí ê.
Æäëäüç èäëäüP øäðëë æí ê,
Èùçì àò èùëäàí àëëäüPäà
Øí êòí áåðäë ×åðëë æí ê.
Àòääàí ñèçäåé àðñòàí æí ê,
Èäçäòòû ñèçäåé èäçäàí æí ê,
Àäëëà àëëäàí æäí áåâëì ,
Øäëëñòå èøëP æäëëäàí æí ê.
Øóóäàí äà ñèçäåé ðóóäàí æí ê,
Äóøí àí äû ñèçäåé èóóäàí æí ê.
Ýëäðòå ñèçäåé ðóóëäàí æí ê,

Çàðàÿò êÛðâÛç ýëåòòå
 Ñäðéäð äà ñèçäâé áî ëäî í æî ê.
 Øäðèéäò •êÜí Üí òóðêàí æî ê.
 Ñaðáàøûë êäðèð êâðêâí æî ê,
 Øäðèéäò æàðûí àëâââí æî ê,
 Õèëëä Èóâàò àòÛí äà,
 AÆóâàé÷Ûí Ûí àëâÛí äà
 Á••ë• ðòÜ ñèçäâé ñÜðâ• í æî ê.
 Î ðóç áâðêâ ÷ûêââí ÷à,
 ÈààðûðäÛí æÜçÜí ê•ðâ• í æî ê,
 Øàøí àé àðêâí ì áðââí æî ê.
 ÑaðÛâàøûë êààðûðäû
 AÆàí ýââì ñèçäâ áâðââí æî ê.
 Á•ðÜâ• é æî î í ó æî éâî í æî ê,
 AÆî î óí æî éóí áâñêâí æî ê,
 AÆî eâî êàçâí àñêâí æî ê.
 Èàí àâé êûëñÛí æàí áââèì ,
 Áààí èÿòû êàçàò äâî
 AÆî î áî êàðâí áàñêâí æî ê.
 Ñaðò, êÛðâÛç ýëåòòå
 Ñäðéäð äà ñèçäâé áî ëäî í æî ê,
 Ñaðû áâðûë êààðûðäà,
 Áààí èÿòû êàçàò äâî
 Ñaðòû áàñûí êâéââí æî ê.
 Ñaðû áâðûë êààðûð êâðêâí æî ê
 Eí ÜðÜP í ððî áî ëäî í æî ê,

238 «ÃÄÇÄË-È AÄÄÓËËAÄÅË» - XIX ËÜËÜÌ ÄÜÍ YËËÍ ×È
ÆÄÐÜÌ ÕÍ AÄÄÜ ð²Øð²Ë ËÜÐÄÜÇÑÖÄÍ ÄÜÍ NÄBÑËÉ ÆÄÍ Ä
YÓÍ ÈËÄËÜË ðÄÐÜÖÜ ÄÍ P Í ×Ä Í AAÍ ÈË²² ÄÓËÄË

ÆàøûP æàðüì áí eäí í æí ê,

Í éðí ðòí ñèçäåé áí eäí í æí ê.

Í ðóçäàí æàøûP • ðê• í æí ê,

Æàøòà ñáí äåé Üëë• í æí ê,

Æäí ñäí àðûP eåëääí æí ê,

Áóë eåàöûðåñ áåðåäí æí ê.

Ëüç ÷üâåðüí , óóë Üëë• í ,

Ëüçì àòûPû ê• ðä• í æí ê.

Ëüðåñçäà ñáí äåé Üëë• í æí ê,

Ëüçüë áàø eåàöûð êåðéäí æí ê,

Æàðà äëí äè aëääí æí ê,

Æàéðàí æäí åà • èÜí aäí ,

Æàçàòòú ñèçäåé êóóääí æí ê.

Æðê• í èøòå áóøí àí æí ê,

ÆðêÜð áàøûP eåòòë yéå,

Áóë eåàöûðåñ áóøí àí æí ê.

Ýí äë áóëàð áóë æåðåñ ðoðñóí , ñóðí í Åáäóëëåååéòäí ñ•ç ýøëòí áë
éåðåé. Äéêüðàñ Åáäóëëåååé Èäðà- È•ëä• í æ• í • í , Èäáóë øààðüí à
éåðäí , ðååäí áí eäó. Í å÷å êÜí æí è æÜðÜí , Ñí åàéäí ä åååäí øààðåñ
ååðåñéäð. Äéèí åðåäí åååäí øààñû áåð ýéåí , áåéðåðåèí àñòÜí à øí è
÷üâüí , ðÜðÜðäÜ Åàñòí ðéí í ñàëüøòû. Ñàðí àé áåðèøòè. Äéèååé åååäí
áëð áåéçååñû áåð ýéåí , í óí ó áåø÷û êÜëüí , Èäáóë eåðäí ðí ååí à
áí èøòðó. Åàéö , Åäåðøäí , Èóí äóç , Òæëëéäí , Òàø- Èí ðäí í åååäí ååí
• ðÜí , Èäáóë øààðüí à æåéüí ååðüí , Åñäí ååé åååäí Üëäñè áåð ýéå,
Åéèååééå åí øöí , ýí èð Øåðäééå åéé è èüëüí èéðåèçäé. Áóë ýéè ýé-èí è
ýí èðäèí aëüüí à aëüüí ååðåñéäð. Ýí èð Øåðäéé åóë èéøéí è ê• ðÜí ,
ñí áí è ñóðäí , áëð ååéò í èøäó:

Æà÷üí êåéäèP eåéñû æí í äí í ?

Æàéäàí êåéäèP ñí í óí aäàí ?

EðÜr̄ àëññ ãàéðà ñóóäàí ,
 Èáí òëí àøòüP Àéà- ðí ñáí í ?
 Yéäáí êåéäåí ýë÷èñèPáè?
 AEí ñáí í êåéäåí ÷áí ÷èñèPáè?
 Øàäääí êåéäåí ÷áí ÷èñèPáè?

AEí è æÜðÜr̄ ñüP êå÷å- êÜr̄ äÜç,
 Èèéäáí áâðèP áàðù êóí áóç.
 I ñí ãà êåéäèP í å÷å êÜr̄ ä• ,
 Èàéäà æàòòüP • òê• í òÜr̄ ä• ?
 I è÷éâðèí ðâð I èí áäí áâä• •
 Èàéäáí êåéäèP àòüP êâðÜÜ?
 Èàéñü yéäáí áí èí ñóP,
 Èàéñü áâêòáí áí èí ñóP?
 EçáàéñèPáè, ñàðòñüPáü,
 Äèë òàëàøéàí I àðòñüPáü?
 AEí ñóPáó æá ýëñèPáè,
 AEí á ðÜñÜ øâðñèPáè?
 Óí ÷óëí áâäí I áäÜðñäí ,
 Äòà- ýí á çàòüP êëí äóðñäí .
 Äèçäè êëí áâí óâðí ñóP,
 Èà÷áí Üéä• í ÷ûâüí ñüP?
 Áâä• • àòòü I èí èí ñèP,
 Áâêòáðèí àæàéüí êåéëí ñèP,
 Ò• Ò• ñüPáÜ êàðàñüPáü,
 Õàëèòà Óðóí áàðàñüPáü?

240 «ÃÄÇÄË-È AÄÄÓËËAÄÅË» - XIX ËÜËÜÌ ÄÜÍ YËËÍ ×È
ÆÄÐÜÌ ÚÍ ÄÄÄÜ ð²øð²ë ÈÜÐÄÜÇÑÒÄÍ ÄÜÍ ÑÄBÑÈÉ ÆÄÍ Ä
ÝÖÍ ÈËÄËÜÈ ÐÄÐÜÖÜ ÄÍ P Í ×À Ì AAÍ ÈË²² ÄÓËÄË
Èäéñû áâêòèí óóëöñóP?

Èâëëï ñèP Ì ûí àà áèð æäðûì æûë÷à,
Èäéäàí êäëäëP Ì ïëäî áä÷ä,
Äàñòí ðéí í ñäë øëðí àë äÜ÷ä,
ÆäòüP Ì ûí àà áÜÜ ðÜ ÷ä.

Äëëñðàñ ýëë ýë÷ë ýí èð Øäðäëëåä ýøëòòëðí àë ÜÜ ãëí ìí èëëñí
áèð áâéò ï éöäö:

Ýë÷ë: Èí êí í øààðûí àí êäëëï ðëð Ì ûí àà áèð ï äëàí ,
Äëäñí àà ñäéðàò áàðäöö, ýëëí è ñóí ààí ñóóñó áàð,
Äòû Äääöëëåäåëö, •çä• ðó Ì óñóëí àí
Èí ëóí àà àëí àç, •çä• ðÜ æäëñí .
Èí êí í äóí øààðûí êäàðûðëàð ðàéí èéäö èëëñí ,
Äëçëäðää êäëääí êí øóí ñóðàí ,
Öääðäñû êä÷ëäí , àëäñí àà áàðäöö áàð÷à çýyðë,
Äàí èëòû àäëäëè ò•ð• , •çä• ðÜ áâëçàò
Äòòàðû áâä•• , æäåäüû áâøí àí ò
Èí êí í äóëòàí õäí Ì äñè ï ïëäî
Èëëñ÷û êÜí Üø, èäëëàí û ðëëëä
Í í çóí àà êäëí å, áàøûí àà ñäëää
Èäëëï ðëð Ì ûí àà áèð æäðûì æûëäà
Äâëëí àäí è í àðëëåäàí øäðäå.
Äñàí áâë, Í àí ûò Üëäñè ï åí åí ,
Æçä• ðÜ õäí Ì ä èäëëäö ñëçåå
ðóõñàò áâðäë ýë÷ëëëë áèçåå...

/î ðòî äî áèð áàðàê æî äî èäî í /

Êûäûðòúí æî îí êûëàéûí ,
 Êûðâûç, êûí ÷âê, òâéèðêå
 Í ûí äàí áàðñàê Äëàéâà,
 Í å äâî æî îí êûëàéûí ,
 Äæèâèí å, òââàéâà,
 Áàéàë, ðî í êâ, ñâáàéâà

Ãàçàë Ááäöëëàåâ.

Äöéûññà Eí Üðåâê áàðéââà êàðàíí î ñóýò êûëâàí æàéëàðû:
 Î é Eí Üðåâê áàðéâ âêâ,
 Áâéâì áâéëà áâëëPäë.
 Èöäàé êûëñà ê•ð•ðñÜP,
 Aæâøû áâøéâð ýëëPäë.
 Ýñâí êî éñí êöäâéûí ,
 È•ð•ðáÜç áàðûí áéëûPäû,
 Èäððä- êè÷è áäâðëPä,
 Äóáà áââèí Eí Üðåâê.
 Äëòû àòà óëóó áâðâûâà,
 Äèðââ áâðûí áââûðââ
 Äóáà áââèí Eí Üðåâê.
 Äëòû àòà óëóó æî ðóâà,
 ÈâëûP í óPâóø òâââì à,
 Äóáà áââèí Eí Üðåâê.
 Aæâðûí áâé áâðéâ àââì à,

242 «ÃÄÇÄË-È ÄÄÄÓËËÄÄÅË» - XIX ÈÜËÜÌ ÄÜÍ ÝËËÍ ×È
ÆÄÐÜÌ ÕÍ ÄÄÄÜ ð²øð²ë ÈÜÐÄÙÇÑØÄÍ ÄÜÍ ÑÄBÑÑÉ ÄEÄÍ Ä
ÝØÍ ÈËÄËÜÈ ðÀÐÜÖÜ ÄÍ P Í ×À Í AAÍ ÈË²² ÄÓËÄË
Èäçæë áàðáú áèéëåðèì .

Äëäüää æÜðä•í øàòüðää,

Äàðüí èëðäëí ÷àòüðää.

Äóáà äââëí Eí Üðáâê,

Èäøëëåðää Üëäí áààòüðää,

Äääëëäüí æí èóí èóóââí âà,

Äóáà äââëí Eí Üðáâê

Äñàí óóëó ðóóââí âà.

Èäëëëí èäëëäüí ní Póí à

Øóðöí èäëëäüí øâëëëëë,

Èäáóë øààð Øðöí âà.

Äóáà äââëí Eí Üðáâê

Äààòüð áàøû ì 11 óí âà,

Èäaií üðäüí æàðû ì äëäí âä.

Äóáà äââëí Eí Üðáâê,

Èäðû ì óðçà äëäí å.

Äóáà äââëí Eí Üðáâê,

Äëëëí áâëëí èí èí ëàí ñàòëëà.

Ì áí èëðääëëí èäàï üð äëí èí å

Äóáà äââëí Eí Üðáâê

Èäí ÷üáâê, ì óðçà èí èí å.

Èüçüë èëëëëí èüí ñüí üí ,

Èüçüë áâðëí æüðòüí üí ,

Èäðà èëëëëí èäðñ óðöí ,

Äëëëëí üí òàðñ óðöí ,

Èóðòàð áí èëóí àð í âââ.

Ñàì àéÜí áâðäè äàâà ðàí
 Äéèí áÜáÜ ñéPæí â.
 Äçà òóòóí áóëëóí óí ,
 Äí í àé áâðèí æÜððúí úí ,
 Äéëáí àéÜí áââèí áâí ,
 Äâéâëàðéí á èéí èí áâí .

.....

Óðóöe æâðääí éí è æàçí à ÜçÜ•ò áà, àÿäü áî è, ñùýäü, àéðüëüí æî è
 áî èñí eâðäé. Éí è æàçí àí Üí àéüðéü áâðääüí úí óí ðí àðü êè÷èðýé
 eâëëí, áí Üí è÷éé áâðèí áâðòí ðääí (áâëëèí, è•÷ÜðÜí æàçóó÷óí óí ?)
 í èóó÷óëäðää eâéðüëüí àéðéàí ñ•çä•ðÜ eâëðëðëëåí. Áóö eâéðüëóí óí
 í àçí óí à eâðääí áâ áí Üí áâðüëü ñâí ðàðü, áâëëí, óðóö éí è æàçí àí û
 çâéàç áâðèí æàçäüðääí áââí áâ eâéðüëåí ñùýëðâí àò, áí ðéâí è eâéâí
 àéü æ•í Üí àí ñâëå áâ ßéëåí. Ó•í •í àí ðâðü ñâí ðâðü ñâí ðâðü
 eâëðëðâé:

Áà ðâðâòéé- è õóääè èà èí àí ,
 Èí èëðâá ðóçè í àí äæðàí áâ ðâí àí .
 Ñí çóí í è ýøèò ýé í èéó çàò,
 í áí áâ áâðääè áëð ýôðè àò.
 Ñí çóí í è ýøèò ýé í èéó ðóðè,
 Áò áî èí àñâ áâðèí á àéð ýôðè éí è.
 Èâðää èí èí áí áí áâðëáí è ñí çóí è,
 Èí è áî èí àñâ áâðëí á àéð ýôðè éí çûí ü.
 Yð èâðäí èàð ðâðàí í è éí ðñâí äëð,
 Õðâðàí í è ñ• è áâëë è ñ• èí á
 Áðâí áëðëà áí àí í è.

244 «ААÇАЕ-Е ААÄОЕЕАÄАЕ» - XIX ЭÜЕÜИ ÄÜИ YEEÍ xE
ÆÄДÜИ ÜИ AAÄÜ ØØØØE ЭÜДÄÜÇÑØÄИ ÄÜИ ÑABÑEE ÄEÄИ A
YÜИ EEAЕÜE ØAДÜÜÜ AИ P I xA I AAИ EEE²² AOEAE

Тиркеме 2

СЕЗДҮК

<i>Hauö-</i>	Äåä•• -
l aða (i) -	Öæeëöä Öðöi -
l oðaêüö -	l i eäi Äa÷ä -
l ae -	Äaéö -
Æað÷ü aàøü -	Ñaéðäö -
Ei ðaàøü -	Öæíi eeäi ä -
Ai ðaáà÷ü -	Ääei ä - eäei ä -
l eí äeäö -	l aðeäaaäi -
Ääðeäö -	Ääðöä - ÷i P, öeöö -
Ñaðeäö -	Äaâüö -
Öaäæñ -	Öaâä - ðaýêä -
Çaðaýö -	Øaðüö -
Æoäæä÷è -	l äeäi - aâeäi -
Aeëëä -	Äaâäðäi -
Aaäi eýöü -	Öaðäi -
Äeëüðañ (äeëüññä?) -	
Ðaâääi -	
Ñaði ae -	
Ði aaäi ä -	
Ñi ai è -	
Æa÷ä- eÜr aÜç - eÜr Ü- ðÜr Ü	